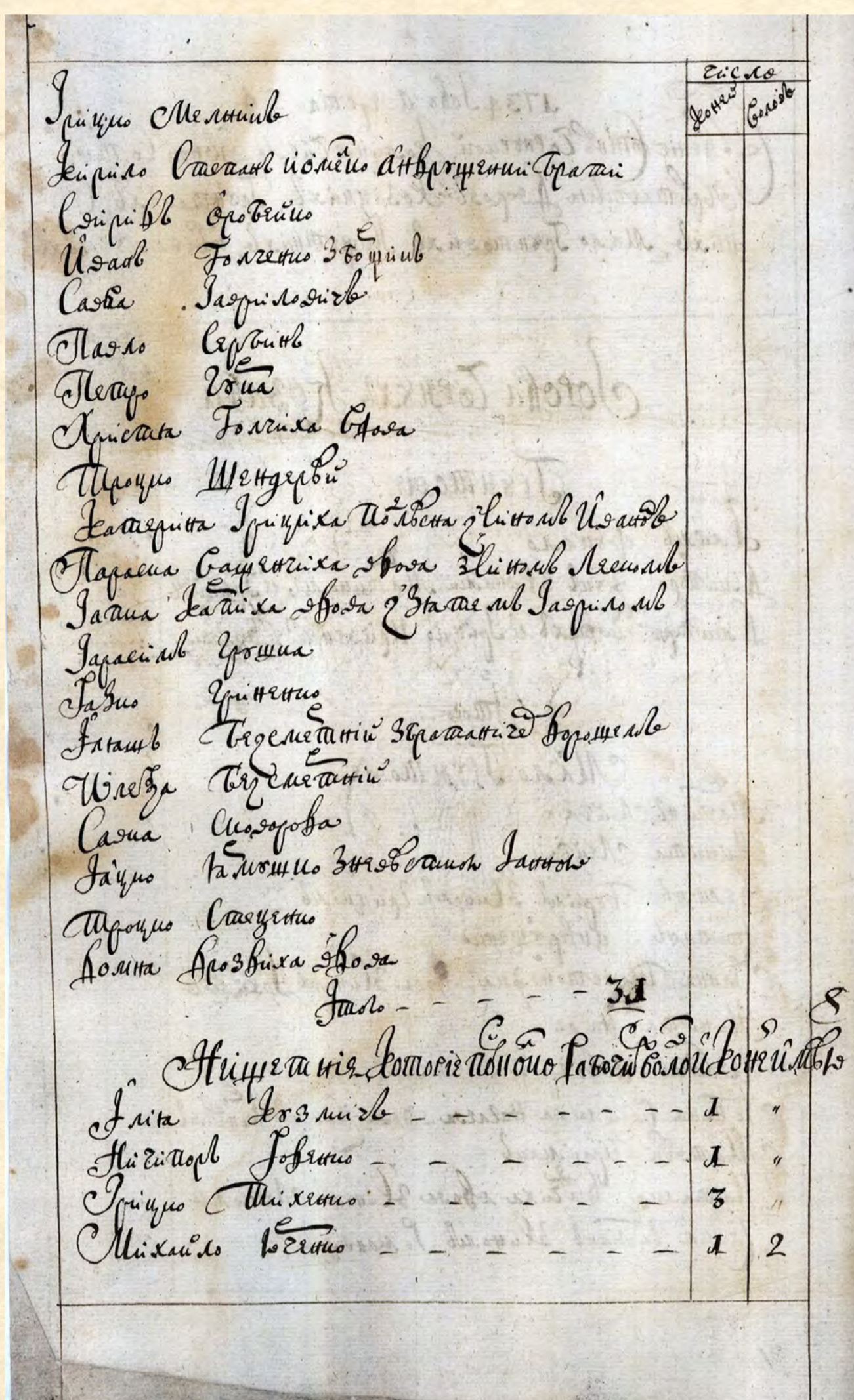

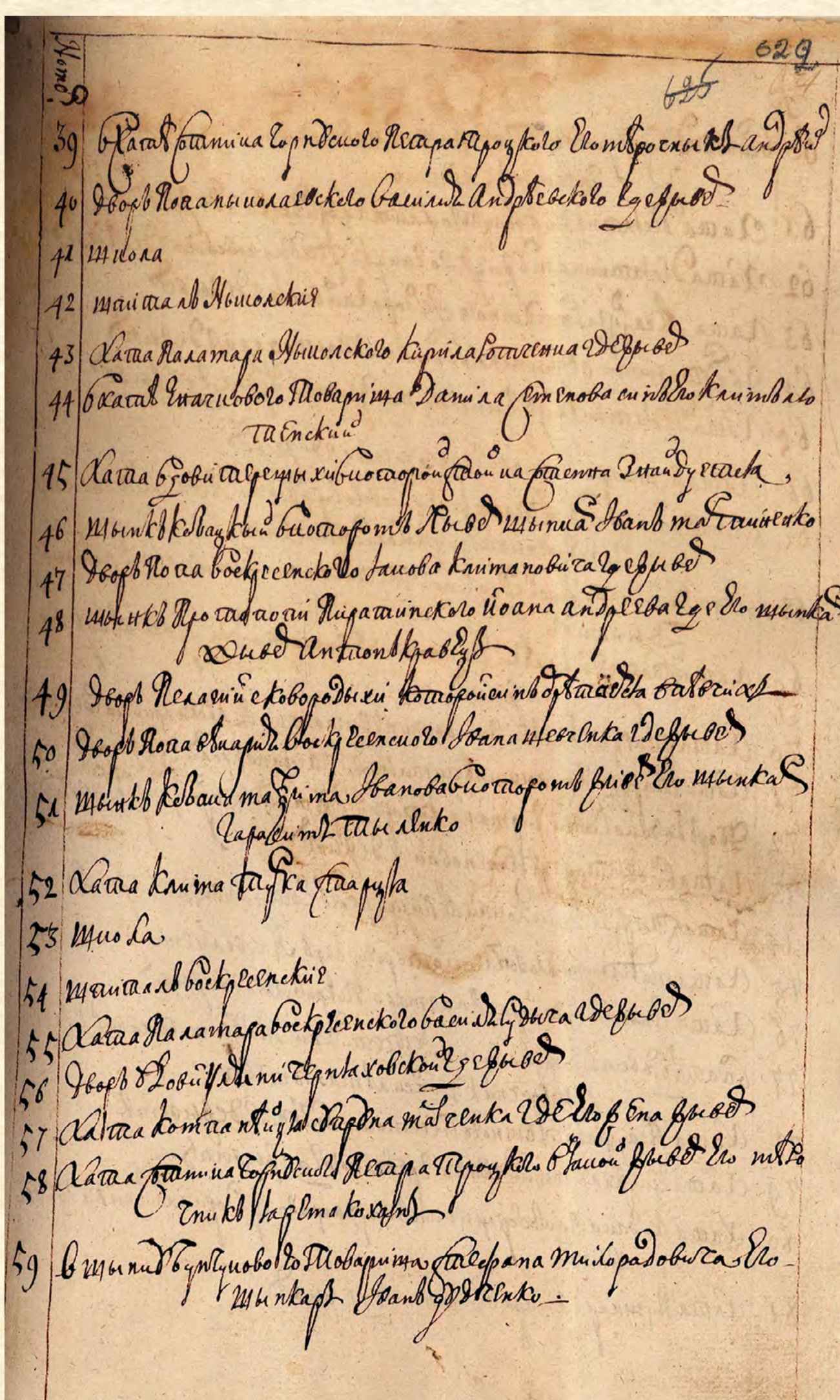
ЧОРНУХИ – БАТЬКІВСЬКИЙ КРАЙ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

І. Кавалерідзе. Григорій Сковорода. 1922 р., залізобетон. У часи знаходження пам'ятника у сквері Міністерської школи в Чорнухах

1734 р., серпня 29. – Ревізька книга Черноуської сотні Лубенського полку. Згадується малограунтовий козак Савка Сковорода (батько Григорія Сковорода).

Ревізька книга Лубенського полку за 1743 р., підтверджена у 1745 р. Під № 49 згадується звільнений від податків двір Пелагеї Сковородихи, «якої синь обрѣтається в пѣвчихъ».

Чорнухи — батьківщина Григорія Савича Сковороди. Відомий факт, що саме тут 3 грудня (22 листопада за старим стилем) 1722 року народився майбутній мандрівний філософ. Цілий ряд документів, включаючи «Життя Григорія Сковороди» написане у 1794 році Михайлом Ковалинським (другом і першим біографом Г.С.Сковороди) тому свідчення. Тут до сьогодні протікає (на жаль зміліла) річка Многа, тут покриваються весняним цвітом ті ж «балки, і горби, і пагорки» (Г.Сковорода). На майбутнього філософа незабутнє враження справили чудові рідні краєвиди, народні звичаї і традиції, пісні й думи лірників.

Батько Сава Сковорода був рядовим козаком, малограунтовим, у мирний час займався шинкуванням і продажем вина у Чорнухах; помер наприкінці 1730-х або на початку 1740-х рр. Документальним підтвердженням того, що батько Григорія Сковороди проживав саме у Чорнухах є Ревізька книга а Черноуської сотні Лубенського полку, у якій згадується малограунтовий козак Савка Сковорода (батько Григорія Сковороди) у 1734 р., серпня 29 (ф. 51, оп. 3, спр. 19402, арк. 2 зв. Оригінал).

Мати Пелагея походила зі Шангіреїв, рід яких виводиться з козаків Канівського полку. Історичний документ, в якому згадується мати Григорія Сковороди і підтверджується факт її проживання у Чорнухах після смерті чоловіка — це Ревізька книга Лубенського полку за 1743 р., підтверджена у 1745 р. Під № 49 згадується звільнений від податків двір Пелагеї Сковородихи, «якої синь обрѣтається в пѣвчихъ». (ф. 51, оп. 3, спр. 19343, арк. 622. Оригінал).

Як вважають фахівці Національної академії педагогічних наук України, саме дитинство і юнацькі роки Григорія Сковороди, що пройшли серед людей, які не знали кріпостного права, залишили глибокий слід в його свідомості і вплинули на формування волелюбного і незалежного характеру.

Маленький Григорій виявив хист до гри на народних інструментах, складав і гарно виконував пісні, в ранньому віці виявив сильний потяг до знань, непересічні здібності до наук і великий інтерес до читання. Батьки прагнули дати синові освіту: спочатку хлопчика навчав сільський дяк, а згодом його віддали до сільської церковнопарафіяльної школи. Допитливий хлопчик оволодів грамотою з богослужбових книг, а через відсутність під руками іншої літератури захоплювався читанням книг релігійного змісту.

На батьківщині Сковороди, у містечку Чорнухи є місце, яке за посиланням на спогади сквородинознавця і автора першого пам'ятникового погруддя філософа встановленого в Чорнухах у 1922 році Івана Кавалерідзе, називається місциною розташування садиби Сави та Пелагеї Сковородів.

Образу філософа Сковороди скульптор віддав понад півстоліття творчих шукань. У 1922 році Іван Петрович приймає участь у конкурсі по створенню проекту пам'ятника філософу Сковороді, який був оголошений Лохвицьким повітвиконком в рамках підготовки до 200-річчя з дня його народження. На відкритті пам'ятника у 1922 році був присутній і сам скульптор. Опис тих подій в своїх спогадах він починає з опису власного емоційного стану і стану загального піднесення оточуючих: «... хочу дати можливість читачам подихати атмосферою тієї високої громадянської свідомості, яка тоді нас оточувала, тим повітрям, яке заставляло серце битися енергійніше, а думки працювати більш напружено.» І тут же, для допитливих читачів, можна довідатися про місце встановлення погруддя філософа на його батьківщині: «... в Чорнухах, на тому місці, де колись стояла хата козака Чорнухинської сотні Лубенського полку Сави Сковороди, був встановлений бюст його великого сина» (І.Кавалерідзе. Сборник статей воспоминаний. К., 1988. с.80).

В 1922 році пам'ятник Сковороді був встановлений перед входом до Міністерської школи (відкритої 1903 року). Про це свідчить світлина з книги Д.І.Багалія «Український мандрований філософ Григорій Сковорода» (1926 р. видання). У Другу Світову війну погруддя було пошкоджено і після реставрації зайняло місце у сквері цієї ж школи. Зараз воно знаходиться в експозиції музею. Але, підсумовуючи інформацію, хочеться сказати, що відстань від історичного місця розташування садиби до меморіального комплексу якихось 20 м.

Відсутні будь які документальні підтвердження того, чи повертався Григорій Сковорода до місця народження на протязі свого життя після того, як у віці 12 років його залишив. Але мешканці Чорнух вірять в те, що повертався обов'язково! У 1972 році (до 250-річчя від дня його народження) на батьківщині Григорія Сковороди учасниками урочистостей закладена Ювілейна дубова алея.

Горлова гора особлива координата у житті філософа. Це відправна точка духовних і життєвих шукань за межами батьківських Чорнух. Колись, за легендами на горі знаходилося давнє укріплення. Через гору пролягав шлях до монастиря, який мав повну назву Чорнуська Красногірська чоловіча пустинь (зараз ландшафтний заказник Монастирище) і поруч розташованих сіл. Перекази говорять, що сюди частенько вибігав маленький Гриць Сковорода, щоб помандрувати далі до монастиря, чи зустріти чумаків, чи помріяти на маківці Горлової гори. Тому тут встановлено пам'ятний знак Григорію Сковороді з граніту до 290-річчя від дня його народження. І в цьому ж році, до прийдешнього 300-літнього ювілею філософа закладено дубову діброву з трьох сотень дубків. А ще, з пагорба відкривається гарна панорама Чорнух.

За дорученням авторського колективу проекту «Великі земляки: Григорій Сковорода» співзасновники творчого клубу «Гостинна на Дворянській» Людмила та Леонід Рубаненкі відвідали батьківський край видатного українського філософа та пройшли-проїхали у 2021 році шлях від місця народження до місця останнього притулку Г.С.Сковороди. З окремими подіями такої мандрівки можна ознайомитися за допомогою QR Code, що розміщено на цьому плакаті.

Що ж залишилось дотепер від тих подій 300-річної давнини в місці народження мандрівного філософа? Це все ті ж ріки, криниці, балки, горби і пагорки... а ще те ж саме місто, в якому продовжується життя наступних поколінь земляків Григорія Сковороди.

За результатами відвідування Чорнухинського літературно-меморіального музею Г.С.Сковороди і Національного літературно-меморіального мізею Г.С.Сковороди у Сковородинівці були укладені договори про співпрацю з музеями в підготовці та реалізації проекту «Великі земляки: Григорій Сковорода».

P.S. Коли наш шлях побіг Полтавщиною, ми вирішили завітати до Великої Обухівки та поклонитися могилам героїв минулорічного проекту «Великі земляки: рід Капністів»: Василя Петровича, Василя Васильовича та Марії Ростиславовни Капністів. Дослідження, яке виконувала учасниця «Гостинної на Дворянській» Інна Можейко, вказує на те, що Григорій Сковорода міг бувати у Капністів саме в Великій Обухівці.

Людмила Рубаненко і Микола Соляник.

Г. Космачов. Село Чорнухи. Батьківщина Г.Сковороди. 1972 р. Альбом-виставка «Художники Харкова до 250-річчя з дня народження Г.С.Сковороди». З колекції В.Грубаря і К. Мовсесян.

Завершальний етап мандрівки від Сковородинівки до Чорнух. Фото Людмили Рубаненко.

Пам'ятний знак Г.С. Сковороді, встановлений на Горлової горі.

Біла батьківської хати Григорія Сковороди. 2021 рік.

ІВАНІВКА – ОСТАННІЙ ПРИТУЛОК ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Частина геометричного плану села Іванівка, 1788 рік

Частина топографічної мапи з показанням села Пан-Іванівка, 1913 рік

Частина топографічної мапи Генерального штабу РККА з показанням села Сковородинівка, 1930 рік

Священник Преображенської церкви с. Іванівка біля могили Григорія Сковороди, фото С. Таранушенка, 1910 року

Учасники творчого клубу «Гостинна на Дворянській» біля могили Григорія Сковороди, фото О. Долженко, 2021 року

Колишня Іванівка, сучасне село Сковородинівка було засноване вільшанським сотником Іваном Яковичем Ковалівським (близько 1662 року народження) як хутір, або «деревня» Іванівка після розподілу між численними нащадками роду Ковалівських величезних територій біля міста Вільшани. Іванівка входила до приходу Преображенської церкви села Кадниця і на 1732 рік в ній було 30 дворів підданих черкас, 39 хат, 131 жителів чоловічої статі. Ми бачимо в Іванівці двір Івана Ковалівського, де проживає двірник, та двір скотський.

Маєток в Іванівці у другій половині XVIII ст. перейшов до володіння харківського полкового осавула Якова Яковича Ковалівського, потім був за його донькою Варварою — жінкою полковника Назара Олександровича Каразіна (1731–1783). В цей період в Іванівці було 54 двора, а жителів наприклад на 1777 рік було 284 чоловіка та 255 жінок.

Маєток повернувся до родини Ковалівських після того як Варвара Каразіна по смерті чоловіка вийшла у 1785 році вдругий раз заміж за підполковника Андрія Івановича Ковалівського. На той час селяни Іванівки займалися хліборобством та скотарством, робив ще панський млин на два постави. У 1790 році Варвара Яківна продає Іванівку своєму чоловіку і той вирішує зробити село основним своїм маєтком.

Саме тоді Ковалівський перепланував село, він переселив кріпаків східніше від першого їх поселення. Західний став по річці Розсоховатій було значно розширено, його гребля стала проходити по тій же лінії, що і майбутній будинок поміщика та церква. Гребля вела до винокурні та цегляного заводу, сам прийняв форму штанів і до цього часу зветься «Панські штани».

Розпочинає Андрій Ковалівський з того що влаштує цегляний завод де вироблялось більше півмільйона цегли на рік. Окрім млина став працювати броварня на 40 000 відер на рік. У 1793 році він виступив з пропозицією побудови нової Преображенської церкви у селі Іванівка, яка була побудована і освячена у 1797 році. Недалеко від храму будується і кам'яна каплиця-усипальниця роду Ковалівських, саме поруч із нею була могила Григорія Савича Сковороди.

В тому ж 1793 році він зводить і кам'яний будинок. І хоча його не слід вважати палацом, згадаємо що на той час у Харкові взагалі всього п'ять кам'яних житлових будинків. Кам'яний одноповерховий будинок на підвальному поверсі розташований у маєтку Ковалівських зберігся до наших часів. В офіційних документах цей будинок називають Конторою управляючого, який взятий до обліку як пам'ятка архітектури місцевого значення. На 1804 рік ми не бачимо інших кам'яних панських будинків на території маєтку, тобто саме він і є тим місцем де міг проживати останні дні Григорій Савич Сковорода.

План підвального поверху свідчить про те що він був типовим будинком і на свій час не дуже багато поміщиків могли собі дозволити будувати кам'яні будинки такого типу. Підвал має загальну площу 357 м². Склепіння підвалу висотою біля 3,0 м, на вікні збереглися фігурні ґрати. Підвал до 2000 року використовувався в господарчих цілях місцевим колгоспом. Також по змінам цегли в підвальному поверсі можна прослідити як цей будинок було розширено, коли маєтком наприкінці XIX ст. володів Олександр Антонович Крінер, бо саме його клеймо «ААК» відбито на цеглі, яка зустрічається в нових розширених приміщеннях підвального поверху.

Подальшого розвитку маєтку не було, Андрій Іванович Ковалівський перейшов у чин колезького радника, став займатись винним відкупом по Харківському повіту, мав досить багато судових справ і скарг, до цього ж один із сучасників дійсний статський радник Роман Максимович Цебриков відмітив його пристрась до карт, і що він грав на потужні суми грошей.

У 1820-ті роки маєток в Іванівці відійшов до колезького асесора Петра Андрійовича Ковалівського (1791 року народження), але і він не займався його розвитком, бо весь час судився за землі навколо нього із сусідами, та рідною сестрою Любов'ю Андріївною Будаковою, яка хотіла відсудити частину спадщини батька.

Маєток Ковалівських в Іванівці переходить між 1835–1844 роками до винного відкупщика по Харківській губернії комерційного радника Козьми Микитовича Кузіна, можливо за борги. А після смерті Кузіна його нащадки поділили майно між собою, Іванівка відійшла до володіння майора Олександра Кузьмича Кузіна, а за його смертю (до 1850 року) його малолітній донці Катерині. Останній довелось судитись за Пан-Іванівку із рідним дядьком статським радником Павлом Кузьмичем Кузіним. Тобто увесь цей час маєток не міг розвиватись бо не було ані постійного володаря, ані можливостей для розвитку. Слід також відмітити, що назва Іванівки змінилась на Пан-Іванівку у проміжку 1850 та 1858 роках між ІХ-ю та Х-ю ревізіями податного населення.

Економічний стан маєтку став змінюватись коли володарем Пан-Іванівки наприкінці 1880-х років став австрійський підданий Олександр Антонович Крінер.

У радянський час перші згадки про маєток у Пан-Іванівці датуються 1920 роком у зв'язку із розташуванням на його території могили філософа Григорія Савича Сковороди. 7 грудня 1922 року село відвідали представники педагогічних курсів імені Григорія Сковороди, щоб доповісти Комітету для святкування 200-річчя з дня народження Григорія Сковороди про стан його могили. «...Могила обведена залізною огородою, поновленою літом місяці липні. На могилі побудовано пам'ятника з цегли, якого літом також поштукатурено. На пам'ятнику покладено мармурову плиту з надписом...». Відмітили відвідувачі і каплицю Ковалівських: «...Поуз могили знаходиться велика цегляна будівля — це каплиця в якій поховано як оповідать селяне попів і панів Ковалівських. Двері в каплиці пошкоджені і не зачиняються. В каплиці нема ні підлоги, ні стелі а також нема вікон. По словам селян, там що року складувалось сіно, тому помітно на землі багато гязі. Дах, який вкриває каплицю, пошкоджений, по належному ремонті можна переименувати цю каплицю на хату, дати стола, лавки, записну книжку, в якій записувано-би одвідувачами і свої постерження...».

Відвідали вони і панський сад: «...В другій частині бувшого панського саду помічається краший стан, як фруктових дерев и так і загального вигляду. В цій частині саду розрісся великий дуб на узбіччі, під яким думав Сковорода. Цей дуб має великі розміри. В середині дуба єсть дупло, в якому може поміститись до 4-5 чоловіків. В цьому дуплі було зроблено лавочку, а літом висів портрет Сковороди. Тепер лавочку знищено, а портрета забрано. Десять літ тому запалено було пастухами дупло, але селяне потушили вогонь, так що дуб остався. Весною і літом розкидає свої зеленіючі віти в простори. Нище дуба, де зараз єсть огороди, був штучний ставок, над берегом якого гуляв Сковорода».

У тому ж 1922 році село Пан-Іванівка отримало нову назву на честь 200-річчя з дня народження Григорія Савича Сковороди — Сковородинівка.

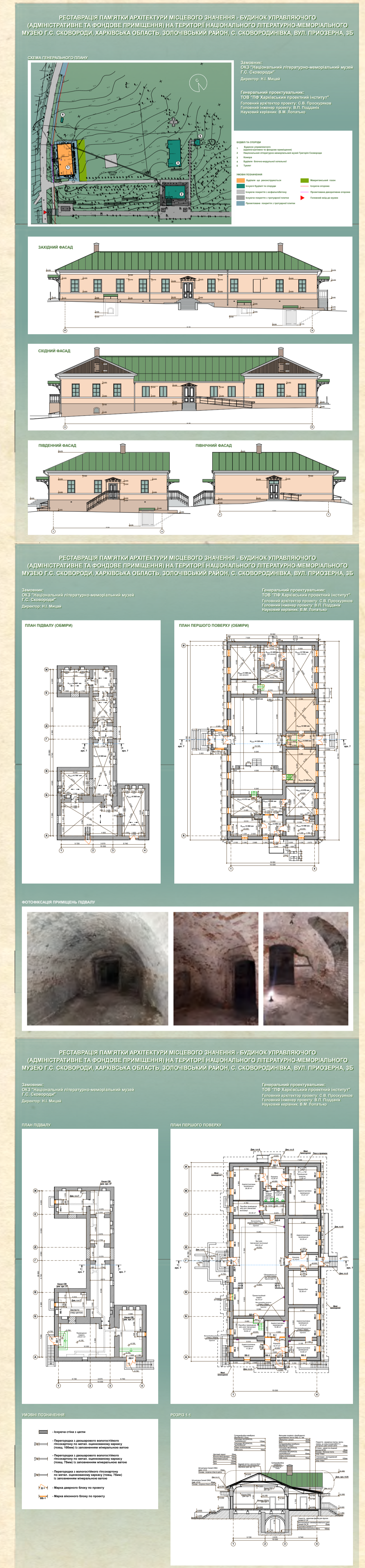
В післявоєнні роки виявляється, що кам'яний будинок в маєтку Ковалівських в селі Сковородинівка, який знаходиться на території колгоспу було поставлено у 1951 році на облік як пам'ятку архітектури XVIII століття. Але вже у 1955 році вважаючи, що він не зберігся у первісному вигляді його видаляють із списку пам'яток архітектури і передають на облік до Харківського обласного відділу культури і він стає місцевим клубом. І жодного іншого історичного будинку в Сковородинівці ніхто не описує і на облік не ставить.

Нині колишню територію маєтку Ковалівських займає Національний літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди.

Андрій Парамонов, Вячеслав Горбоносів

Бувший будинок Ковалівських, фото В. Горбоносова, 2021 рік

Проект реставрації пам'ятки архітектури місцевого значення - будинку управляючого Ковалівських у селі Сковородинівка, науковий керівник В. Лопатко

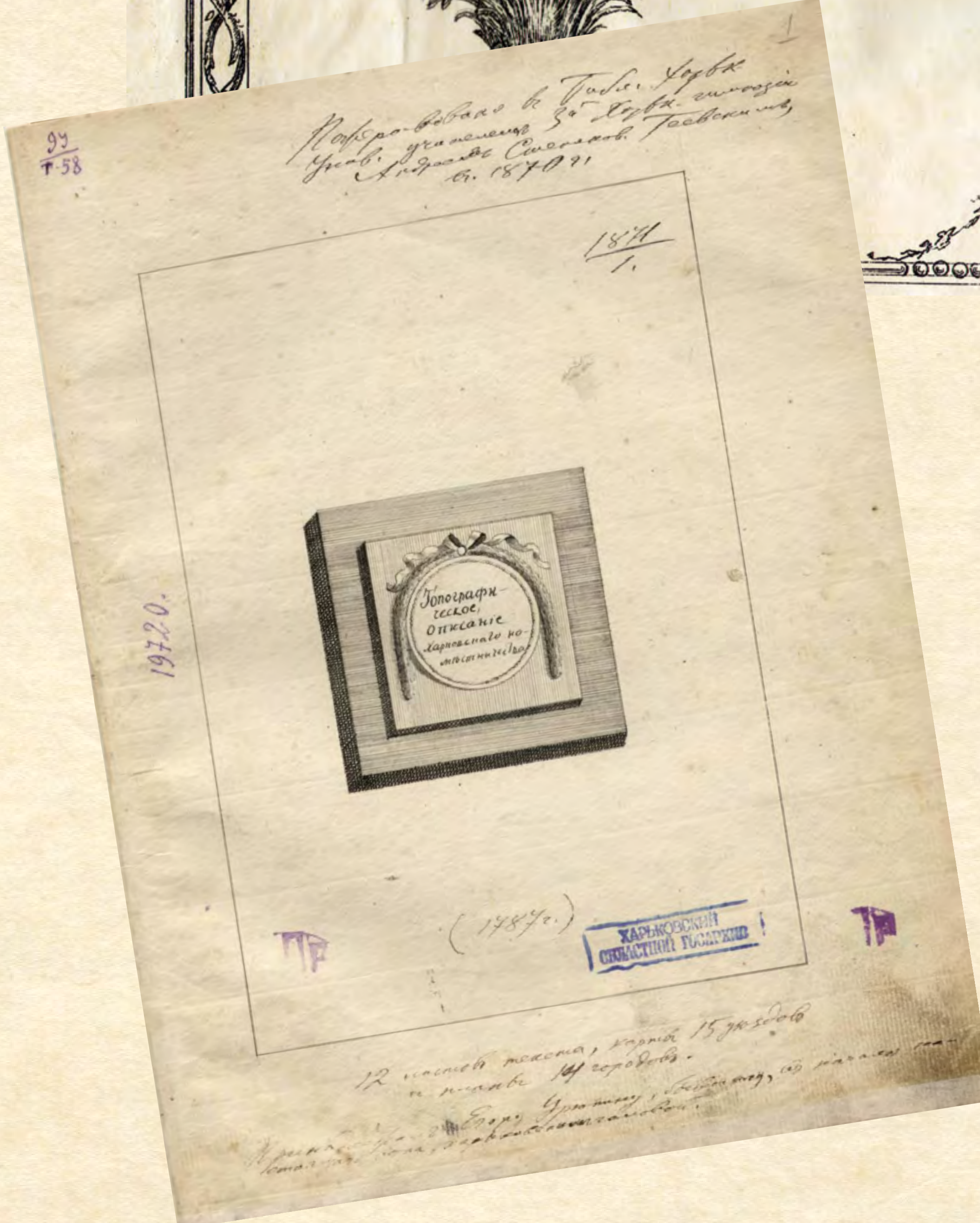

МАПА ХАРКІВСЬКОГО НАМІСНИЦТВА 1787 РОКУ

Губернская карта харковского наместничества с показанием лучших селений 1787 года

Описание смежных наместничеств отъ А. до В. Курское отъ В. до С. Воронежское отъ С. до Д. Екатеринославское отъ Д. до Е. Черниговское отъ Е. до А. Новгород-сѣверское

Рукописна мапа Харківського намісництва 1787 року унікальний документ, який знаходиться у фондах Державного архіву Харківської області, вона доповнює один із варіантів Топографічного опису намісництва з картами губерньського міста Харкова, повітових міст, та повітів які входили до його складу. Мапа зроблена в масштабі 1 англійський дюйм – 20 верст. Вона об'єднує 15 повітів Харківського намісництва і кожен з них виділений окремим кольором. Доповнює її символічне дерево на якому зображені герби міст Харківського намісництва. На мапі позначені тільки головні поштової дороги, саме тому вона не підходить для нанесення шляхів Григорія Савича Сковороди, та гарно ілюструє взагалі адміністративний поділ того часу, коли він подорожував по Слобожанщині. На жаль на ній не позначені і сусідні території, які були чи то полковими землями слобожан до 1780 року, фортеці Української лінії вздовж яких пересувався Сковорода під

час подорожі до Таганрогу у 1781 року. Маєтки Ковалінських також не увійшли, бо з 1782 року вони входили до складу Катеринославського намісництва. Немає на мапі і сусіднього Куп'янського повіту, який входив до складу Воронежського намісництва, з маєтками Розаліон-Сошальських, Діських, Мечникових.

Цікаво, що рукописний варіант Опису Харківського намісництва належав приятелю Григорія Сковороди Георгію Георгієвичу Урюпіню з яким він зустрічався особисто та вів з ним переписку. Останній володар Опису був вчитель 3-ї Харківської чоловічої гімназії Андрій Геєвський, який передав її у 1870 році до бібліотеки Імператорського Харківського університету. Саме тому ця мапа займає почесне місце на нашій виставці, бо її міг тримати в своїх руках Григорій Сковорода.

Андрій Парамонов

Титульна сторінка з рукописного Опису Харківського намісництва, що належав Георгію Урюпіню

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА У ПРОЄКТІ «ВЕЛИКІ ЗЕМЛЯКИ»

Документально-художній проєкт «Великі земляки» зароджувався на підсвідомості його організаторів, але він ще не мав такої назви.

Книга-календар, яку можна вважати початком серії про видатних харків'ян, була присвячена архітектурній спадщині О.М. Бекетова в нашому місті. Фотографії, використані в календарі, були зроблені Леонідом Рубаненком для виставки «Бекетов — в Харкові», що пройшла в Будинку-музею академіка архітектури в Алушті, а пізніше в Харкові в школі №1, один з будинків якої збудовано за проєктом О.М. Бекетова. Автором дизайнерського оформлення календаря став Володимир Ск!п (Скипенко). Загалом вийшло вже більше 10 видань в цієї серії.

З 2015 року проєкт офіційно отримав назву «Великі земляки», а презентація документально-художніх виставок стала відбуватися в серпні до Дня Незалежності України та Дня міста Харкова. Розпочалося все з документально-художньої виставки, присвяченої родині Алчевських, представники якої залишили нащадкам заводи, пам'ятки архітектури, наукові праці, літературну та музичну спадщину.

Потім було втілено проєкти, присвячені підприємцю і меценату Максиміліану Гельферіху, медичним світилам Харкова, університетському архітектору Євгену Васильєву.

Продовженням проєкту «Великі земляки» в минулому році стало звернення до історії ушавленого дворянського роду Капністів, представники якого три століття впливали на розвиток політики, культури, економіки, суспільства в цілому, а отже, впливали й на наше сьогодення. Саме з виставки «Великі земляки: рід Капністів» відбувся вихід проєкту на міжобласний рівень, показ якого пройшов в 4-х областях України в 2020–2021 роках.

Творчий клуб «Гостинна на Дворянській» і Культурно-діловий центр «Рубаненко і партнери» по праву пишаються книгами-календарями із серії «Великі земляки», які видаються за підсумками однойменних виставок і стали брендом Харкова. Їх можна побачити на почесних місцях не тільки в робочих кабінетах і будинках харків'ян з активною життєвою позицією, а й жителів інших регіонів України, включно з Кримом, а також за межами нашої держави. Зокрема, в США, Німеччині, Великобританії, Франції, Росії, Білорусії, Ізраїлі, Мексиці, Польщі, Латвії, Греції.

Мотивація для звернення людей до свого коріння, витрачання часу та коштів на реалізацію проєкту «Великі земляки» його ініціаторами і організаторами схожа на ту, що зазначена у вірші Івана Коваленка, українського поета шестидесятника, дисидента «Вогонь».

Вогонь
Я вчора знову мандрував в минуле,
У сиву і далеку давнину.
Хотів я предків десь своїх знайти,
Щоб сил у них дістать собі первісних
І стать сильнішим в наш тривожний вік.

І став сильніш від сил тих первородних.
Бо грівся там біля свого вогню,
Бо сам гілок у нього теж підкинув,
Бо вчився жити у тих, хто голови не втратив.
І зберігав ВОГОНЬ свій як святиню,
І з роду в рід його передавав.

Продовження яскравих історій про земляків — це амбітний історико-документально-художній проєкт «Великі земляки: Григорій Сковорода».

Саме з цієї причини своє 17-річчя у 2021 році «Гостинна на Дворянській» відзначила в сквородинівських місцях. До чисельних друзів і партнерів проєкту, придбаних за роки його існування, додалися Національний літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди і Чорнухінський літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди, чому ми безмірно раді.

У 2022 році все прогресивне людство відзначатиме 300-річчя великого українського філософа Григорія Сковороди і ми сподіваємося, що винесемо свою малу лепту в цю всемірну акцію пам'яті.

Основна ідея проєкту 2021 року — дослідити сліди Григорія Сковороди, які він залишив на Слобожанщині. Величезна постать Григорія Сковороди перетворилась в нашої свідомості на міфічний образ, відірваний від історії сіл і містечок де він бував. В більшості випадків нам невідомо яким чином він досягав потрібного йому селища, як він йшов, якими стежками, дорогами, шляхами, де він міг напитися води з криниці, де обмовитися словами з місцевим населенням?

Наше завдання вписати його в географію Слобідської України, з одного боку вписати ці дороги в реальну історію його подорожей, зробити його ім'я близьким для нас, пересічних слобожан, а не тільки для елітарних філософських кругів, які чітко фіксують його здобутки як мислителя.

З іншого боку є люди з якими Сковорода спілкувався, бував у них, жив в маєтках, на пасіках, хуторах. Їх біографії недостатньо вивчені, не представлені повноцінно. Чому не спробувати розкрити хоча б частково в біографіях цих людей їх дружні стосунки з Григорієм Савичем. Чи змінив цих людей Сковорода, чи стали вони краще, розумніше, добріше завдяки філософським співбесідам з великим мислителем?

Таким чином, уявити не філософа Сковороду, з його роздумами і творами, а живу людину, через його дороги і оточення. Комусь з людей повернути дати життя, комусь — сім'ю, комусь — власність, а комусь — і життєвий шлях.

У цьому випадку, на наш погляд, авторський колектив виставки має шанси не повторюватися, зробити унікальну виставку з маленькими відкриттями.

Чи вдалося втілити в життя ці задуми, вирішувати нашим глядачам. Чекаємо на ваші відгуки.

Куратори проєкту:
Андрій Парамонов — від ГО клубного типу «Гостинна на Дворянській»,
Людмила Рубаненко — від КДЦ «Рубаненко і партнери»

Колектив «Гостинної на Дворянській» у Національному літературно-меморіальному музеї Г.С. Сковороди. 2021 рік. Сковородинівка. Фото Соні Полякової.